

МУЗЕЄЗНАВСТВО І ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

УДК 069.01

*Ключко Юлія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музеєзнавства і пам'яткознавства,
Київський національний
університет культури і мистецтв,
Київ, Україна
klyuchkoy@gmail.com*

РОЗВИТОК МУЗЕОЛОГІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ МУЗЕЮ

Мета дослідження – наукове осмислення тенденцій розвитку музеології в умовах соціально-культурних трансформацій музею; визначення основних напрямів діяльності музеїв як активних учасників сучасних культурних, національних і політичних процесів. **Методи дослідження** базуються на застосуванні міждисциплінарного підходу і використанні аналітичного інструментарію культурології та музеології. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що теоретичне осмислення розвитку музеології в умовах соціально-культурних трансформацій музею дозволило визначити провідні напрями розвитку сучасної музеології як науки. **Висновки.** Визначено, що сучасна музеологія досліджує загальні закономірності виникнення й трансформації музейної потреби, визначає нову роль музею в суспільстві та культурі. Це обумовлено, з одного боку, розвитком музеології як самостійної дисципліни, а з іншого, нагальними практичними завданнями. Доведено, що інтегративний тип наукового мислення сприяє поглибленню міждисциплінарних зв'язків музеології та розширенню спектра музейних професій; за останні десятиріччя в світовій практиці послідовно вибудовується система термінів, які характерні безпосередньо для музеології й активно використовуються в музейному світі, та є підґрунтям для теоретичного осмислення музеології.

Ключові слова: музеологія, музей, нова музеологія, музейна термінологія, соціально-культурні трансформації

*Ключко Юлія Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент
кафедры музееведения и памятниковедения, Киевский национальный университет
культуры и искусств, Киев, Украина*

Развитие музеологии в условиях социально-культурных трансформаций музея

Цель исследования – научное осмысление тенденций развития музеологии в условиях социально-культурных трансформаций музея; определение основных направлений деятельности музеев как активных участников

современных культурных, национальных и политических процессов. **Методы исследования** основаны на применении междисциплинарного подхода и использовании аналитического инструментария культурологии и музеологии. **Научная новизна исследования** состоит в том, что теоретическое осмысление развития музеологии в условиях социально-культурных трансформаций музея позволило определить основные направления развития современной музеологии как науки. **Выводы.** Определено, что музеология исследует общие закономерности возникновения и трансформации музейной потребности, определяет новую роль музея в обществе и культуре. Это обусловлено, с одной стороны, развитием музеологии как самостоятельной дисциплины, а с другой, насущными практическими задачами. Доказано, что интегративный тип научного мышления способствует углублению междисциплинарных связей музеологии и расширению спектра музейных профессий; в последние десятилетия в мировой практике последовательно выстраивается система терминов, которые характерны непосредственно для музеологии и активно используются в музейном мире, и представляют собой основу для теоретического осмысления музеологии.

Ключевые слова: музеология, музей, новая музеология, музейная терминология, социально-культурные трансформации.

Kliuchko Yuliia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Museology and Landmark Studies, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

The development of museology in the conditions of sociocultural transformation of the museum

The purpose of the article is to provide scientific comprehension of the trends in the development of museology in the conditions of sociocultural transformation; to determine the main directions of activity of museums as active participants in the contemporary cultural, national and political processes. **The research methodology** consisted in applying the interdisciplinary approach and using analytical tools of culturology and museology. **The scientific novelty of the research** lies in the fact that theoretical comprehension of the development of museology in the conditions of sociocultural transformation of the museum helped identify the leading trends of the development of modern museology as a science. **Conclusions.** It was established that museology explores common patterns of emergence and transformation of the museum's needs, defining the new role of the museum in society and culture. This is due, on the one hand, to the development of museology as an independent discipline, and, on the other hand, to important practical tasks. It was proved that the integrative type of scientific thinking contributes to deepening interdisciplinary connections of museology and expanding the range of museum professions; the last decade has witnessed the gradual development in the world practice of the system of terms that are characteristic of museology and actively used in the museum world, being the basis for theoretical comprehension of museology.

Key words: museology, museum, new museology, museum terminology, socio-cultural transformation.

Вступ. Експерти в галузі музеології найчастіше обговорюють проблему трансформації моделі музейної інституції, на конкретних прикладах демонструють суттєві зміни музею як структури, яка постійно еволюціонує. Зміни зачепили не тільки сфери показу колекцій та внутрішнього планування музейного простору, але, насамперед, – ролі музеїв у житті суспільства й ролі суспільства в трансформації музейної парадигми. Музеологія допомагає зрозуміти процес еволюції музею та його роль у суспільстві на різних історичних етапах, адже історично ця наука виникла як рефлексія на музейну діяльність всередині самого музею в процесі його становлення та розвитку і була націлена на професійну підготовку до музейної діяльності.

Концептуальні розробки сучасної музеології дозволяють всебічно дослідити особливості розвитку музею, розглянути його як унікальний соціальний інститут.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна проблематика музеології відображає досягнутий рівень розробки основних аспектів музейного предмета, музею, музейної справи. У наш час, за умови змін у соціокультурній сфері, трансформації світогляду й культурної картини світу, безумовно, актуалізується проблема теоретичного осмислення впливу цих процесів на музейну практику. Це питання було відображене в роботах П. ван Менша, Ф. Вайдахера, Е. Хупер-Грінхіл, А. Девальс, М. Мора, Ж. Давалона, Я. Долака, А. Сундієвої, Т. Калугіної, М. Каулен, Б. Столярова, О. Беззубової, О. Мастениці, Л. Шляхтіної, О. Сапанжі, Д. Кепіна, Р. Маньковської, Т. Белофастової, І. Пантелейчук та ін. [1; 3; 4; 5].

Мета статті – наукове осмислення тенденцій розвитку музеології в умовах соціально-культурних трансформацій музею; визначення основних напрямів діяльності музеїв як активних учасників сучасних культурних, національних і політичних процесів.

Виклад основного матеріалу. На межі ХХ – ХХІ ст. однією з важливих проблем музеології є осмислення тенденцій, які були результатом розвитку музеїв в другій пол. ХХ ст. та визначили їх сучасний стан. Розглянемо більш докладно екомuzeологію, яка є порівняно новим напрямком розвитку зарубіжної музеології. Підґрунтям до розробки зазначеної музеологічної теорії послужила наявність експериментальних музейних закладів у останній третині ХХ ст., сфера діяльності яких вийшла за межі комплектування, вивчення, консервації та експонування фондів. У нових проектах та їх втіленнях музей постає вже не сховищем і науково-дослідницьким центром, яким він був у традиційній концепції, а інструментом соціальних і культурних перетворень. Він розглядався як заклад, що знаходиться на службі міських і сільських громад та дає змогу людям відчутти свою причетність до історії громади, її самобутності, через призму минулого краще зрозуміти сучасність. Тенденція до збереження історичного середовища (архітектурних пам'яток, ансамблів,

фрагментів культурно-історичного середовища) в поєднанні з ідеями регіонального розвитку і пошуками шляхів оновлення та демократизації традиційного музею призвела до появи нового типу музейного закладу, що отримав назву «екомузей». Батьківщиною феномена була Франція, де 1967 р. завдяки об'єднанню зусиль сільських громад, які отримали фінансові кошти для свого економічного й культурного розвитку, були створені регіональні природні парки – Мон д'Арре, Уесан, Гранд-Ланд, Кабарг, Нижня Сена. Зусиллями музеолога Жоржа Анрі Рів'єра вони були своєрідним втіленням на французькій землі принципів скандинавських музеїв просто неба, але на відміну від скансенів будівлі не переміщувалися на задалегідь підготовлену територію, а відновлювалися на своєму рідному місці у відповідному середовищі. Нові заклади відрізнялися й широкою просвітницькою діяльністю, яка була спрямована не тільки на розповсюдження знань про пам'ятники історії та культури, а й на вдосконалення відносин між людиною та її оточенням. Термін «екомузей», який ввів музеолог Юг де Варін у 1971 р., не прийнято розшифровувати як «екологічний музей», оскільки це музей не тільки природи і оточуючого середовища. Його задум набагато глибший і пов'язаний з комплексним розумінням середовища побутування людини. Надалі концепція екомузею розроблялася Ж. А. Рів'єром протягом майже десятиріччя, її головні моменти знайшли відображення в останньому варіанті «Еволюційного визначення екомузею», що був укладений в 1980 р. Концепція екомузею, викладена Ж. А. Рів'єром, отримала подальший розвиток у працях Юга де Варіна, Ч. Енгстрьома, Ф. Юбера, М. Кер'єна.

На основі досвіду, нагромадженого екомузеями, музеями громад та ін. новими типами музеїв, які засновані завдяки участі населення в їх організації, виник і почав розвиватися напрям, що отримав назву «нова музеологія». Прихильники та учасники визначають його як щось більше, ніж просто рух, покликаний сприяти постійним пошукам нового в музейній справі. Він агітує за радикальний перегляд завдань музеології, її соціалізацію, зміну психології й поглядів музейних працівників. Організаційне оформлення цього напрямку розпочалося в 1983 р., в Лондоні, на Генеральній конференції ІКОМ, а в 1984 р. фахівці зібралися в Квебеку на Перший міжнародний семінар «Екомузей і нова музеологія», де була створена єдина позиція із загальних питань і ухвалена декларація про мету й основні принципи нового руху, що, зокрема, передбачала залучення музеології до соціальних і політичних проблем. «Нова музеологія (екомузеологія, соціальна музеологія та ін. форми активної музеології) займається передусім питаннями суспільного розвитку... Вона була тим місточком, що згуртував людей для того, щоб вони вивчали себе та навчалися один в одного» [1, с. 125]. Декларація підтверджувала першочергове значення соціальної місії музею порівняно з його традиційними функціями, а викладені в ній ідеї значною мірою гуртувалися довкола «еволюційного визначення екомузею», запропонованого Ж. А. Рів'єром. У листопаді 1985 р. учасники Другого міжнародного семінару в Лісабоні заснували міжнародну федерацію на підтримку нової музеології. При цьому були здійснені й конкретні кроки:

організовано курси «нової музеології» та «загальнодоступної музеології»; створено об'єднання «Нова музеологія і соціальний експеримент» у Франції та Асоціацію екомuzeїв у Квебеку.

Своєрідним підсумковим аналізом попередніх напрацювань була «Антологія Нової музеології», видана в 1992 р. під редакцією одного з ідеологів руху Андре Девальє. У роботі підкреслюється вплив руху як на музеологічну теорію, так і на музеографічну практику: «Окрім фундаментальної зміни уявлень щодо публіки та її взаємодії зі спадщиною, Нова музеологія цікавилась поверненням до глобального розуміння спадщини» [6]. Аргументуючи свою позицію, А. Девальє акцентує на тому, що колекції предметів природничої історії, зібрання предметів мистецтва, наукових або технічних предметів повинні сприйматись у їх природному й культурному середовищі як єдине ціле. Вони отримані в спадщину від попередніх поколінь і передаються наступним з усвідомленням тих трансформацій, що були спричинені творчою або руйнівною діяльністю людини, і зафіксовані з метою пояснення природи та історії цієї спадщини. У теоретичному плані дослідник звертає увагу на те, що нові погляди вписуються до існуючого визначення музею і музеології. Оскільки все, відповідно до нових ідей, може бути музеєфіковано, музей є тим місцем, де можна досліджувати відношення людини до реальності універсуму в усій його повноті, а музеологія є наукою про взаємостосунки людини з реальністю універсуму [6].

До осмислення ідей нової музеології в своїх роботах також звертається Марк Мор. Норвезький дослідник стверджує, що Нова музеологія – не тільки історичний феномен, але і система цінностей, «філософія і стан розуму, які характеризують та спрямовують роботу деяких музеологів» [2]. Порівнюючи музеологію класичну і нову, М. Мор зазначає, що ставити питання про можливу заміну однієї іншою неправомірно, Нова музеологія – «це тип стратегії, яка використовується в деяких особливих ситуаціях» [2]. Для дослідника їх відмінність полягає в тому, що музеологія – прикладна наука, а Нова музеологія – наука дії. Аналогічної думки також дотримується французький музеолог Жан Давалон: «натомість, щоб намагатися протиставити музеологію і Нову музеологію, я покажу, як трансформація музеїв веде музеологію в її цілісності до позицій, що близькі до тих, які розвивала Нова музеологія» [5]. Ж. Давалон вважає, що соціальні зміни, які сприяють трансформації музею як соціальної інституції, підводять традиційну науку до рішень, що були апробовані свого часу революційним рухом у музейній сфері. Серед них він виділяє: міждисциплінарність, взаємостосунки музею з його соціальним оточенням і перетворення закладу у відкриту для суспільства систему, зміна ставлення до музейного предмета, нові погляди на публіку. Фактично, «Нова музеологія, повернувши музей до публіки (соціальної групі, яка має інтерес до цього музею), запрошує до переосмислення питання соціальної орієнтації музею» [5].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що в контексті загальносвітових тенденцій, в другій пол. ХХ ст. активні пошуки шляхів оновлення й демократизації традиційного музею сприяли, з одного боку, його якісній

трансформації, а з іншого – були підґрунтям для подальшого розвитку музеології як науки.

При цьому в сучасній музеології спостерігається ситуація, коли достатній рівень розробленості практичних проблем не завжди підкріплюється таким же рівнем теоретичних досліджень, наявністю теорії науки. Даній проблемі присвячені розробки О. Сапанжі, яка, виходячи з розуміння ієрархії наукового знання, пропонує виокремлювати рівні музеологічних досліджень. Перший напрям, на думку дослідниці, передбачає пошук теоретичних концептуальних основ, на які можуть спиратися прикладні дослідження як на методологічну базу науки. Як стверджує О. Сапанжа, ситуація, коли практика випереджає теорію, не може тривати довго; музеології необхідне розуміння загальних закономірностей виникнення й трансформації музейної потреби. Другий рівень базується на використанні методів, які притаманні основним музеєзнавчим дослідженням. І, нарешті, до третього напрямку належать технології музейної діяльності. Сьогодні даний рівень вважається найбільш розробленим. Дослідниця зазначає, що основні технології, які застосовуються в прикладних музеєзнавчих дослідженнях і музейній практиці, не узагальнені в межах єдиної праці, однак на основі узагальнюючого аналізу робіт щодо основних напрямів музеології це можливо зробити.

Виходячи із розглянутої логіки ієрархії наукового знання, пропонуємо виокремлювати три рівні досліджень у проблемному полі пізнання феномену музею і музейної діяльності: концептуальний рівень, синтетичний рівень і технологічний рівень. Кожному рівню повинен відповідати розділ наукового знання. Той факт, що музей може бути об'єктом дослідження в межах різних гуманітарних і точних наук (музей як освітній заклад вивчається в педагогічних науках, колекції музеїв є матеріалом для досліджень у межах наук відповідно до профілю музею тощо), на думку О. Сапанжі, це дає змогу розглянути музеологію як культурологічну науку, яка узагальнює знання з різними аспектами історії, теорії та практики музейної справи [4].

У контексті трансформаційних змін, які відображаються у музейному середовищі, нагальною проблемою постає розробка музейної термінології. Можна констатувати, що за останні десятиріччя в світовій практиці послідовно вибудовується система термінів, які характерні безпосередньо для музеології та активно використовуються в музейному світі, а також є підґрунтям для теоретичного осмислення музеології.

У зв'язку з цим, особливий інтерес для нас становить діяльність Міжнародного комітету з музеології (ІКОФОМ) як центрального майданчика для міжнародних дискусій з питань музеології. Він був створений у 1976 р. і став третім великим профільним комітетом при ІКОМ. У процесі свого розвитку ІКОФОМ набув усіх обов'язкових атрибутів самостійного структурного підрозділу міжнародної неурядової організації, відпрацював систему підготовки й обговорення актуальних теоретичних проблем, розповсюдження наукових знань та практичного досвіду міжнародної музейної спільноти, зробив суттєвий внесок у становлення й розвиток музеології як

наукової дисципліни як в університетських, так і в музейних спільнотах. Головними завданнями комітету були: утвердження музеології як наукової дисципліни; аналіз основних тенденцій розвитку музеології, вивчення і підтримка розвитку музеїв і музейних професій. Спочатку в центрі уваги комітету були проблеми, пов'язані з визначенням сутності наукового дослідження в музеї та значенням міждисциплінарності в музейній роботі. Необхідність розвитку проблем музеєзнавчої термінології була усвідомлена членами ICOFOM наприкінці 1970-х – 1980-ті рр. Адже розробленість категоріального апарату характеризує рівень пізнання, який досягнутий наукою. А головне, сформована наукова мова є однією з ознак зрілості наукової дисципліни, а історія формування категорій відображає історію формування наукового напрямку. Одним із останніх доробків Міжнародного комітету з музеології було видання в 2011 р. «Енциклопедичного словника музеології» [7].

В Україні, зокрема, на початку 1990-х рр. розвиток ринкових відносин, обґрунтування ролі держави в нових економічних умовах сприяли появі у вітчизняній музеології нових термінів та зміні значення старих, причому трансформації відбувалися до розвитку ринкових відносини, реформування бюджетної сфери, державної адміністративної системи. У зв'язку з цим, нагальною постає необхідність дослідження процесів формування та використання спеціальних термінів, за допомогою яких акумулюються та передаються знання, накопичені в національній музеєзнавчій школі та у професіональному середовищі музейних працівників.

Процес уніфікації музеєзнавчої термінології покликаний сприяти досягненню її однозначності всередині свого термінологічного поля; а з іншого – інтернаціоналізації, що передбачає взаємне запозичення в національних мовах термінів для заповнення лакун у вітчизняних терміносистемах.

Висновки. Загалом, проведений нами аналіз засвідчив, що сьогодні оформлюється дисциплінарний консенсус гуманітарних і соціальних наук, який передбачає принципово інший характер дослідницького мислення. Він виключає дисциплінарну ієрархію, методико-методологічні уніфікації, оскільки орієнтований на стереоскопічність бачення феноменів, об'єктів дослідження та багатомірність їх дисциплінарних тлумачень, які досягнуті в процесі міждисциплінарного діалогу. Інтегративний тип наукового мислення сприяє поглибленню міждисциплінарних зв'язків музеології та розширенню спектра музейних професій. Загальна тенденція до створення «інтегрованого музею» передбачає використання методів, концепцій і підходів різних соціальних, гуманітарних і природничих наук і, як результат, необхідність підготовки музейного працівника нового типу.

На межі ХХ–ХХІ ст. однією із важливих проблем музеології є осмислення тенденцій, які є результатом розвитку музеїв у другій пол. ХХ ст. та визначили його сучасний стан. Для більшості спеціалістів очевидно, що традиційне розуміння музею як зберігача культурних цінностей зазнало суттєвої трансформації, пов'язаної зі змінами, які відбулися в музейній

практиці. Поява музеїв нових типів, розширення функцій музеїв, впровадження програм, збільшення сфери соціального впливу, вимагають теоретичних досліджень, які сприятимуть аналізу нових реалій музейних практик з позицій загальних принципів.

Музеологія досліджує загальні закономірності виникнення й трансформації музейної потреби, визначає нову роль музею в суспільстві й культурі. Це обумовлено, з одного боку, розвитком музеології як самостійної дисципліни, а з іншого, нагальними практичними завданнями. Зокрема, при створенні концепцій сучасних музеїв вже не достатньо враховувати тільки історичне і культурне значення об'єктів, що музеєфікуються. Необхідне розуміння соціальних та культурно-історичних закономірностей еволюції музейної потреби, а також основ функціонування музею як соціокультурного феномену.

Виходячи з вищевикладеного, варто зазначити, що розширення меж музейного світу та уявлень щодо спадщини змінюють парадигму музеології як науки.

Список використаних джерел

1. Вайдакер Ф. Загальна музеологія : посібник : пер. з нім / Ф. Вайдакер / Львів : Літопис, 2005. – 632 с.
2. Куклинова И. А. Новая музеология: современный взгляд на генезис и развитие движения / И. Куклинова // Обсерватория культуры. – 2013. – № 4. – С. 36.
3. Менш, П. ван. К методологии музеологии / П. ван Менш // Вопросы музеологии. – 2014. – № 1 (9). – С. 15–291.
4. Сапанжа О. Музеология, музеография, музейное дело: обретение границ / О. Сапанжа // Музей. – 2012. – № 8. – 24–27.
5. Davallon J. Le musée est-il vraiment un média ? / J. Davallon // Culture & Musées. – 1995. – No. 25. – pp. 99–123.
6. Desvallees A. Une nouvelle museologie pour le muse moderne // Media dossiers du Louvre: Exposer des oeuvres au muse [Ressource électronique]. – Mode d'accès: http://www.louvre.fr/sites/default/files/medias_fichiers/louvre-txt-ref-andre-desvallees.Pdf. – Date d'accès 27 janvier 2018.
7. Dictionnaire encyclopedique de museologie / dir. A. Desvallées, M. François. – Paris: Armand Colin, 2011. – 722 p.

References

1. Vaidakher, F. (2005). *General museology*. Lviv: Litopys.
2. Davallon, J. (1995). Le musée est-il vraiment un média ? *Culture & Musées*. No. 25. pp. 99–123.
3. Desvallees, A. Une nouvelle museologie pour le muse moderne. *Media dossiers du Louvre: Exposer des oeuvres au muse*, [online] Available at: <http://www.louvre.fr/sites/default/files/medias_fichiers/louvre-txt-ref-andre-desvallees.Pdf> [Accessed 22 April 2018].
4. Desvallees, A. dir. (2011). *Dictionnaire encyclopedique de museologie*. Paris: Armand Colin.

5. Kuklinova, I. (2013). New museology: a modern view on the genesis and development of the movement. *Observatoriya kul'tury* [*Observatory of Culture*], no. 4, p. 36.
6. Mensh, P. van. (2014). To the methodology of museology. *Voprosy muzeologii* [*Questions of museology*], no.1 (9), pp. 15–291.
7. Sapanzha, O. (2012). Museology, museography, museum business: obtaining borders. *Muzei* [*Museums*]. no.8, pp. 24–27.

© Ключко Ю. М., 2018